

บทที่ 2

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

บทนำ

ในการพัฒนาระบบการปกครองของประเทศไปสู่ระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั้งในแง่หลักการและรูปแบบในการดำเนินชีวิตของระบอบประชาธิปไตย โดยมีวิธีดำเนินการหลาย ๆ รูปแบบ เช่น การจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยโดยตรง การให้การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งในการดำเนินการทั้งสองรูปแบบนี้จะต้องดำเนินไปพร้อม ๆ กัน เพื่อสร้างประชาชนในสังคมประชาธิปไตยให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน มีความสมัครสมานสามัคคี และมีทัศนคติที่ดีต่อความเป็นอยู่แบบประชาธิปไตย จนสามารถดำเนินชีวิตในระบอบประชาธิปไตยโดยถูกต้อง

การเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน เป็นรูปแบบการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนรูปแบบหนึ่ง โดยถือว่าหมู่บ้านเป็นยุทธศาสตร์ในการปลูกฝังประชาธิปไตย ในการดำเนินการครั้งนี้มีครูประถมศึกษา เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในชุดปฏิบัติการเผยแพร่ประชาธิปไตย เนื่องจากครูประถมศึกษาเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือ เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาและประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐในการพัฒนาตามโครงการต่าง ๆ ดังนั้น ครูประถมศึกษาจึงควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างถูกต้องจึงจะสามารถนำความรู้ดังกล่าวไปเผยแพร่แก่ประชาชนและนำไปอบรมเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจนสามารถนำความรู้และหลักการของประชาธิปไตยไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสมบูรณ์

ในการศึกษาความรู้และบทบาทเกี่ยวกับการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านของครูประถมศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้เสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประกอบด้วย ความหมายและหลักการประชาธิปไตย การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ของประชาชนไทย หลักมนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่ประชาธิปไตย การนำความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา นอกจากนี้ได้เสนอรายละเอียดเกี่ยวกับวิถีชีวิตประชาธิปไตย วิธีดำเนิน

การเผยแพร่ประชาธิปไตยแก่ประชาชน บทบาทของครูประถมศึกษาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา และบทบาทของครูประถมศึกษาในการเผยแพร่ประชาธิปไตยนอกโรงเรียนประถมศึกษา

ระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ความหมายและหลักการประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองระบบหนึ่งที่อารยประเทศยอมรับว่าเป็นระบบการปกครองที่พึงประสงค์ เพราะเป็นการปกครองที่ยึดหลักการที่ว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ เป็นการปกครองที่เชิดชูหลักความเสมอภาค เสรีภาพ ยกย่องในคุณค่าและเคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์ คำว่า "ประชาธิปไตย" มีต้นกำเนิดมาจากภาษากรีกตรงกับภาษาอังกฤษคือ Democracy ซึ่งมาจากคำว่า Demos แปลว่า ประชาชน สำหรับภาษาไทย แยกได้เป็น 2 คำ คือ "ประชา" หมายถึง ประชาชน "อธิปไตย" หมายถึง อำนาจสูงสุดของแผ่นดิน เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงหมายถึง การปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน (จรรยา สุภาพ, 2534)

วิสุทธิ โปธิแทน (2524) สมบูรณ์ สุขสำราญ (2527) และโกสินทร์ วงศ์สุวรรณ (2532) ได้กล่าวถึงความหมายของประชาธิปไตยในทำนองเดียวกันว่าหมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ

ธานินทร์ กรีวิเชียร (2520) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยว่า เป็นระบบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน นอกจากนี้ บรรพต วีระสัย และคณะ (2522) ยังได้กล่าวเสริมว่า เป็นการปกครองที่รัฐมีอำนาจจำกัด ถือเสียงส่วนใหญ่ของประชาชนยึดหลักนิติธรรม และเน้นในเรื่องความเสมอภาค

นอกจากนี้ สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว (2525) และจรรยา สุภาพ (2534) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยเป็น 2 ลักษณะ คือ ประชาธิปไตยที่เป็นรูปแบบการปกครองโดยประชาชนมีส่วนในการปกครองตนเอง และประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิต ซึ่งมีแบบแผนแห่งพฤติกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมแบบประชาธิปไตย สาโรช บัวศรี (2523) และเชาวรัตน์ คันสยะวิชัย (2525) ยังได้กล่าวถึงประชาธิปไตยอีกลักษณะหนึ่งคือ ประชาธิปไตยที่เป็น

อุดมการณ์ คือ ความรู้สึกมีศรัทธาและเชื่อมั่นในเหตุผล อิสรภาพ และความเสมอภาคของมนุษย์
 ดังนั้น ความหมายของประชาธิปไตยจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นรูปแบบการปกครองที่
 ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ โดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค
 ของมนุษย์

จากความหมายของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วม
 ในการปกครองประเทศ ดังนั้น ในการปกครองประเทศและการปฏิบัติตนของประชาชน
 จึงควรมีหลักการหรือสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพื่อให้มีวิถีปฏิบัติที่เป็นไปในแนวเดียวกัน
 ดังมีผู้กล่าวถึงหลักการของประชาธิปไตย ไว้ดังนี้

สมศักดิ์ เกี้ยวกิ่งแก้ว (2525) และ จรูญ สุภาพ (2534) มีความเห็นสอดคล้องกัน
 เกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตย ดังนี้

1. อำนาจอธิปไตยมาจากประชาชน (Popular Sovereignty)
2. ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครอง (Self-Government) โดยการเลือก
 ผู้แทน แสดงประชามติ ตั้งพรรคการเมือง และเสนอข้อคิดเห็นต่อรัฐบาล เป็นต้น
3. หลักการรักษามajority ของเสียงข้างมากในการปกครอง (Majority Rules)
 โดยให้ความสำคัญและรักษามajority ของเสียงข้างน้อย (Minority Rights)
4. หลักความยินยอมเห็นชอบร่วมกัน (Consensus) หรือสมัครใจเป็นหลัก
5. หลักกฎหมาย (The Rule of Law)
6. หลักการปกครองที่รัฐต้องมีอำนาจจำกัด (The Least Government is The
 Best Government)
7. หลักความเสมอภาค (Equality) และเสรีภาพ (Freedom)
8. หลักการใช้เหตุผล (Rationality) และยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่าง
9. หลักมองมนุษย์ในแง่ดี (Optimistic) เชื่อมั่นในคุณค่าของมนุษย์
10. หลักความสำคัญของวิธีการ (Means) วิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง
 มีหลายวิธีและแตกต่างกันตามความเหมาะสมกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ (2518) และ จรูญ คุณเมื (2520) ยังได้กล่าวถึง
 หลักการประชาธิปไตยอย่างสอดคล้องกันว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีหลักการสำคัญ

3 ประการ ได้แก่ เสรีภาพ (Liberty) คือ ความเป็นอิสระของบุคคลที่จะกระทำหรือประกอบกิจการใด ๆ ได้อย่างเสรี แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมายหรือละเมิดสิทธิของผู้อื่น สมภาพ (Equality) คือ ทุกคนมีสิทธิและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน และภราดรภาพ (Fraternity) คือ ความเห็นอกเห็นใจและความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ดังนั้น หลักการประชาธิปไตยจึงเป็นที่มาแห่งรูปแบบและวิธีการในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมประชาธิปไตย โดยในการปกครองของประเทศที่เป็นประชาธิปไตยต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ คือ การให้ประชาชนมีอำนาจในการปกครองตนเอง การมีเหตุผลยอมรับเสียงส่วนใหญ่ การใช้หลักกฎหมายอย่างยุติธรรม การคำนึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน และรัฐต้องมีอำนาจจำกัดเพื่อป้องกันการผูกขาด

การเลือกตั้ง

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้นถือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ในการบริหารราชการแผ่นดินจึงควรดำเนินไปตามเจตนารมณ์ของประชาชน การเลือกตั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกตัวแทนไปทำหน้าที่แทนตน (กรมล ทงธรรมชาติ และคณะ, 2531 ; มูลนิธิพัฒนาข้าราชการ, 2535) เพื่อให้ตัวแทนเหล่านั้นไปดำเนินกิจกรรมทางการเมือง และตัดสินใจในนโยบายสาธารณะที่จะเป็นผลกระทบต่อความสงบสุขของประชาชนตามแต่กรณี (เมธา สุดบรรทัด, 2517 ; ประณต นันทิยะกุล, 2525) การเลือกตั้งจึงมีความสำคัญในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังมีผู้กล่าวไว้ ดังนี้

สุขุม นวลสกุล (2535) อ้างถึงในกองวิชาการ กรมประชาสัมพันธ์ (2535) ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของการเลือกตั้งว่า ทำให้รัฐบาลที่มาจากประชาชนดำเนินกิจการใด ๆ อย่างเต็มที่เพราะถือว่าได้รับความยินยอมจากประชาชนแล้ว โดยรัฐบาลต้องปกครองประเทศเพื่อประโยชน์ของประชาชน หากดำเนินกิจกรรมในทางที่สวนทางกับความต้องการของประชาชนแล้ว อาจไม่ได้รับเลือกตั้งในสมัยต่อไป ตลอดจนทำให้รัฐบาลมีความผูกพันใกล้ชิดกับประชาชน กรมล ทงธรรมชาติ และคณะ (2531) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการเลือกตั้งเพิ่มเติมจากนี้ว่า เป็นกลไกเชื่อมโยงความต้องการของประชาชน ทำให้เกิดบูรณาการทางการเมือง และทำให้เกิดการระดมมวลชนเข้าสู่กระบวนการปกครองและทำให้ประชาชนเห็นความจำเป็นในการ

ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองดี

ในการเลือกตั้งประชาชนต้องมีส่วนร่วมรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง (จรรยา สุภาน, 2534) รวมทั้งชักชวนบุคคลอื่นไปเลือกตั้ง สอดส่องดูแลให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยบริสุทธิ์ ตลอดจนติดตามความเคลื่อนไหวของการเลือกตั้ง ตรวจสอบรายชื่อของตนเองและไปเลือกตั้งด้วยความสำนึกในหน้าที่ (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534) ไม่ขายสิทธิ์ขายเสียง อันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อประเทศชาติโดยรวม อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายและเป็นการเสียเกียรติ เสียศักดิ์ศรีแห่งตนเอง (กรมประชาสัมพันธ์, กองวิชาการ, 2535 ; กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครองและกรมการพัฒนาชุมชน, 2535)

เนื่องจากผู้สมัครรับเลือกตั้งพยายามใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองได้รับเลือกตั้ง ทั้งถูกและผิดกฎหมายจนเรียกกันว่าการซื้อเสียงเลือกตั้ง โดยมีผู้ได้กล่าวถึงรูปแบบและวิธีการซื้อเสียงดังนี้

กระทรวงมหาดไทย (2534) และมูลนิธิพัฒนาข้าราชการ (2535) ได้สรุปถึงวิธีการซื้อเสียงในลักษณะเดียวกัน คือ แจกเงิน ซื้อบัตรประชาชน การก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ การให้สัญญาแลกเปลี่ยน การแจกสิ่งของ การพนันและวิธีการอื่น ๆ เช่น การเลี้ยงอาหาร ฉายภาพยนตร์ ย้ายบุคคล จัดยานพาหนะ การซื้อกรรมกร การผูกเสี่ยว การโจมตี เป็นต้น กรมหลวง ทองธรรมชาติ และคณะ (2531) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการซื้อกรรมกรว่า มีการเวียนเทียน ใช้พลร่ม ไฟไฟ และการใช้บัตรผี นอกจากนี้ วรทัศน์ วานิชองกูร (2530) ยังพบว่าในการเลือกตั้งของจังหวัดปัตตานีได้มีวิธีการซื้อเสียงนอกเหนือจากที่กล่าวมา คือ การแจกสิ่งของ การชำระค่าน้ำค่าไฟ และการออกเงินกู้โดยไม่คิดดอกเบี้ย นอกจากนี้ยังมีวิธีการซื้อเสียงที่คล้ายคลึงกันคือ การซื้อเสียงโดยตรง เช่น แจกเงิน แจกสิ่งของ อาทิ ปู๋ย รองเท้า (ข้างเดียว) และการซื้อเสียงทางอ้อม เช่น ซื้อบัตรประชาชน ซื้อกรรมกร ซื้อหัวคะแนน จัดงานเลี้ยง จัดนำเที่ยว บริจาค ทอดกฐิน-ผ้าป่า ใช้อิทธิพลมืด และการพนัน เป็นต้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช, 2535)

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

เมื่อประชาชนมีการเลือกตั้งตัวแทนเพื่อไปทำหน้าที่บริหารประเทศ ซึ่งเรียกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามกระบวนการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ผู้แทนเหล่านั้นต้องทำหน้าที่สนองความต้องการของประชาชน ดังมีผู้กล่าวถึง บทบาทและอำนาจหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังนี้

ช่วงศ์ ฉายะบุตร (2535) และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2536) ได้สรุป ถึงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ การเสนอปัญหาและความต้องการของประชาชน ให้รัฐบาลทราบ สนับสนุนการจัดตั้งรัฐบาล ควบคุมการทำงานของรัฐบาล ออกกฎหมาย ตลอดจนประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ในฐานะเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและส่งเสริมความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน นอกจากหน้าที่ดังกล่าวแล้ว กระทบล ทองธรรมชาติ และคณะ (2531) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีหน้าที่ในการดำรงไว้ซึ่งระบบการเมืองอีกด้วย

เมธา สุตบรรทัด (2517) และคณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (2527) มีความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน คือ การสรรหานายกรัฐมนตรี การตรากฎหมาย การควบคุมการบริหารกิจการของประเทศ การให้ความเห็นชอบ หรือยับยั้งการปฏิบัติงานบางอย่างของรัฐบาล การพิจารณางบประมาณประจำปี การตั้งข้อสังเกตและการเสนอแนะต่อรัฐบาล การเป็นสื่อกลางความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนกับรัฐบาล การช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมือง การช่วยเหลือกิจการบ้านเมืองเกี่ยวกับต่างประเทศ การสร้างสรรค์ พัฒนาความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน

โดยสรุป สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งมีหน้าที่ในการบริหารประเทศหรือควบคุมการบริหารประเทศแทนประชาชน รวมทั้งดำเนินกิจกรรมอื่นที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

ดังนั้น ผู้แทนราษฎรที่พึงจควรจะทำงานเพื่อสะท้อนความต้องการของประชาชน มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ คำนึงถึงประโยชน์ของประเทศและประชาชนโดยส่วนรวม และมีใจกว้างยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างประสานความคิดได้ (กระทบล ทองธรรมชาติ และคณะ , 2531) นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่มีน้ำใจนักกีฬา มีความรู้ ทนต่อเหตุการณ์ มีความคิดสร้างสรรค์

ประกอบอาชีพสุจริต (ช่วงศักราช ๒๕๓๕) รวมทั้งมีคุณธรรมและชื่อเสียงสุจริต
(กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, ๒๕๓๔)

สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ของประชาชน

สิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งเปรียบเสมือนหัวใจของการเมือง ในรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจอิสระ เป็นของปวงชน ดังนั้นสิทธิและเสรีภาพ จึงเป็นของบุคคลที่เกิดมาในฐานะเป็นพลเมืองของประเทศ อันเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของบุคคล ซึ่งเป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ (กรมประชาสัมพันธ์, กองวิชาการ, ๒๕๓๐ ; กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, ๒๕๓๖) ทั้งนี้บุคคลจะต้องมีหน้าที่ และความรับผิดชอบควบคู่ไปด้วย (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ๒๕๒๐)

สิทธิของประชาชนชาวไทยตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, ๒๕๓๖ ; สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๒๗) มีดังนี้

1. สิทธิที่บุคคลจะได้รับทางการเมือง อันหมายถึง สิทธิในการเลือกตั้งสิทธิในการสมัครรับเลือกตั้ง สิทธิที่จะเป็นสมาชิกพรรคการเมืองและเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง
 2. สิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือจากรัฐในการจัดหาทุนความจำเป็นสำหรับผู้ตกเป็นจำเลย หรือผู้ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งเป็นผู้มีฐานะยากไร้
 3. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนและสิทธิที่เสียไปกลับคืนมา เนื่องจากต้องได้รับโทษทางอาญา โดยคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วปรากฏภายหลังตามคำพิพากษาที่ร้องขึ้นใหม่มาพิจารณาใหม่ว่าได้เป็นผู้กระทำความผิด
 4. สิทธิในทรัพย์สิน
 5. สิทธิในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และความเป็นอยู่ส่วนตัว
 6. สิทธิที่จะเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ในกรณีที่มีผู้ละเมิดหรือทำให้เสียหาย และสิทธิที่จะฟ้องร้องหน่วยราชการที่เป็นนิติบุคคล ให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐ
 7. สิทธิที่จะได้รับค่าตอบแทนอย่างเป็นธรรม เมื่อถูกเวนคืนอสังหาริมทรัพย์
- สิทธิและเสรีภาพเป็นสิ่งที่ต้องมีความคู่กัน เมื่อบุคคลมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย บุคคลก็ย่อมมีเสรีภาพที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ได้ หากไม่เป็นการละเมิดกฎหมายและเสรีภาพ

ของบุคคลอื่น เสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่

1. เสรีภาพในการนับถือศาสนา
2. เสรีภาพในร่างกาย ซึ่งการจำกัดหรือละเมิดเสรีภาพทางร่างกาย เช่น การจับกุมคุมขัง ตรวจค้น จะกระทำได้เท่าที่กฎหมายกำหนด และเสรีภาพในการไปถูกเกณฑ์แรงงานในภาวะปกติ เว้นแต่ภาวะสงครามหรือเหตุการณ์จำเป็นอื่น ๆ
3. เสรีภาพในเคหสถาน บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองที่จะดำรงชีวิตในเคหสถานของตนด้วยความสงบสุข
4. เสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์ และการโฆษณา โดยบุคคลสามารถคิดและแสดงออกซึ่งความคิดของตนได้อย่างเต็มที่ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย
5. เสรีภาพในการศึกษาอบรม
6. เสรีภาพในการชุมนุมโดยปราศจากอาวุธ
7. เสรีภาพในการรวมตัวเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ ทุมนคณะ หรือรวมกันเป็นพรรคการเมือง
8. เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักร
9. เสรีภาพในการสื่อสารถึงกัน โดยชอบด้วยกฎหมาย
10. เสรีภาพในทางคดีอาญา บุคคลจะต้องไม่รับโทษทางอาญา เว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายซึ่ง ใช้อยู่ในปัจจุบัน ได้บัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษให้ และต้องไม่ได้รับโทษเกินที่กฎหมายกำหนด รวมทั้งสิทธิที่จะได้รับข้อสันนิษฐานไว้ก่อนว่ายังไม่มีความผิดจนกว่าศาลพิพากษาถึงที่สุดว่าได้กระทำความผิดจริง

เมื่อรัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนทุกคนแล้ว ประชาชนก็ควรจะมีหน้าที่ปฏิบัติต่อรัฐ เนื่องจากการปกครองในระบบประชาธิปไตยจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะคนในชาติช่วยกันรักษาการปกครองระบอบนี้ และต่างก็ได้เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม หน้าที่ของประชาชนไทยตามบัญญัติของรัฐธรรมนูญ คือ หน้าที่ในการรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย หน้าที่ในการป้องกันประเทศ หน้าที่รับราชการทหาร หน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย หน้าที่เสียภาษีอากร หน้าที่ช่วยเหลือราชการ หน้าที่ในการศึกษาอบรม (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2527) นอกจากนี้ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

(2536) และ สมบูรณ์ สุขสำราญ อ่างถึงใน ประชต นันทยะกุล (2525) ได้สรุปถึงหน้าที่ของประชาชน นอกเหนือจากที่กล่าวมาคือ หน้าที่ในการใช้สิทธิเลือกตั้งและออกเสียงประชามติ โดยสุจริต และมุ่งถึงประโยชน์ส่วนรวม

ดังนั้น สิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของประชาชน เป็นสิ่งที่ควบคู่กันไป ซึ่งการกำหนดหน้าที่ของประชาชนจะเป็นผลดีต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม เมื่อประชาชนทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อชาติแล้ว ก็จะเป็นการดำรงไว้ซึ่งชาติและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

หลักมนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่ประชาธิปไตย

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านนั้นการที่จะทำให้ประชาชนยอมรับและให้ความร่วมมือ ผู้ดำเนินการเผยแพร่จำเป็นต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน เพื่อสร้างการยอมรับและความเชื่อถือ อันจะทำให้การดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านดำเนินไปด้วยดี

จุฑา บุรีภักดี (2535) กล่าวว่า การที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจะต้องเริ่มต้นที่ตัวเราก่อน และเอาใจเข้ามาใส่ใจเราจึงจะชนะใจคนอื่น โดยถือหลักการทั่วไปของมนุษยสัมพันธ์ 3 ลักษณะ คือ หลักขั้นมูลฐานของมนุษยสัมพันธ์ ได้แก่ หลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ และหลักวิชาการทางจิตวิทยา มูลเหตุจูงใจในการทำงาน และความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์

ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ หากผู้ดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตยมีความเข้าใจความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ดีแล้ว ย่อมสามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี ความต้องการขั้นพื้นฐานที่มีผู้นิยมกล่าวถึง คือ ความต้องการ 5 ชั้น ของมาสโลว์ (Maslow อ่างถึงในวิจิตร อวระกุล, ม.ป.ท.) มีดังนี้

1. ความต้องการพื้นฐานของร่างกาย (Physiological Need) เช่น ปัจจัย 4
2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety)
3. ความต้องการการยอมรับและต้องการความรักจากสังคม (Love/Social)
4. ความต้องการความก้าวหน้า (Self-esteem)
5. ความต้องการมีชื่อเสียง ความพึงพอใจที่จะทำงานพิเศษด้วยตนเอง (Self-fulfillment)

fulfillment)

นอกจากนี้ สุนทรินทร์ ธนโกไสย (2533) ได้กล่าวถึงการสร้างมนุษยสัมพันธ์

ที่ดีกับชุมชนนั้น จำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับบุคคลในชุมชน เช่น บุคคลมีความแตกต่างทางความคิด การยอมรับเหตุผล การให้อภัยในสิ่งที่ผิดพลาดและความรับผิดชอบ

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยจะต้องมีวิถีปฏิบัติเพื่อให้ได้รับความร่วมมือดังที่ วิจิตร อวาทะกุล (ม.ป.ท.) ได้กล่าวถึงวิถีปฏิบัติเพื่อให้ได้รับความร่วมมือซึ่งประกอบด้วย การทำให้ผู้อื่นยอมรับโดยการสนใจผู้อื่น สร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร การทำให้ผู้อื่นวางใจ การปรารถนาดีต่อผู้อื่น และการแสดงความสามารถที่เหมาะสม

หลุยส์ จัปาทะ (2533) ได้กล่าวถึง ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของมนุษย์และประสานความสามัคคีของหมู่ชน หลักธรรมมุ่งเน้นถึงความสัมพันธ์อันดีกับคนทั้งที่ใกล้ชิดและคนทั่วไป คือ สังคหวัตถุ 4 ซึ่งได้แก่ ทาน คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปิยวาจา คือ วาจาที่ไพเราะ อุตถจริยา คือ การประพฤติดี และสมานัตตตา คือ การทำงานให้เสมอต้นเสมอปลาย และนอกจากการนำหลักธรรมทั้ง 4 ข้อมาปฏิบัติแล้ว หลุยส์ จัปาทะ (2533) ยังได้กล่าวถึง เทคนิคการสนทนาซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการผูกมิตรหรือสร้างมนุษยสัมพันธ์ เพราะถือเป็นเครื่องมือชิ้นแรกๆ ที่มี การเผชิญหน้า (Encountering) หลักการสนทนามุ่งหวังให้ได้ทั้งเนื้อหา (Content) และความรู้สึก (Feeling) ยิ่งถ้าหากเพิ่มความรัก ความจริงใจ (Genuineness) เข้าไปด้วย คู่สนทนานั้น ๆ ย่อมได้รับประโยชน์และมีความสุข ขั้นตอนการสนทนาที่น่าสนใจต่อการนำไปใช้ในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่ประชาธิปไตย มีดังนี้

1. ขั้นสร้างความเป็นกันเอง (Rapport หรือ Empathy) เช่น ใถ่ถามทุกข์สุข การจับมือเหมือนเพื่อนสนิท
 2. ขั้นดำเนินการสนทนา (Conversation Process) ซึ่งต้องใช้เทคนิคหลายประการ ประกอบกัน เช่น เทคนิคการถาม การฟัง การทวนคำ การแย้งเพื่อให้การสนทนาไม่ออกนอกสชาติ การตีความ การสะท้อนเนื้อหาที่พูด การสะท้อนความรู้สึก การสรุป เป็นต้น
 3. ขั้นสรุปหรือยุติการสนทนา (Summarization and Close)
- ดังนั้น การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการเผยแพร่ประชาธิปไตย ผู้ดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตย นอกจากจะเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ มีจริยวัตรที่ดีเสมอต้นเสมอปลาย ยังต้องรู้จักจิตใจของผู้อื่น รู้ถึงความต้องการและสภาพของแต่ละชุมชน รวมทั้งต้องมีหลักการสนทนา เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีแก่ประชาชน อันจะทำให้ประชาชนยอมรับและให้ความร่วมมือในการ

เผยแพร่ประชาธิปไตยให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย

การดำเนินชีวิตตามการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนอกจากจะเป็นรูปแบบการปกครองแล้ว ในการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีวิถีดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย นั่นคือ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะได้รับผลก็ต่อเมื่อทุกคนได้นำหลักการและวิธีการของประชาธิปไตยมาใช้ในชีวิตประจำวันด้วย การที่บุคคลเพียงแต่รู้จักไม่เพียงพอที่จะทำให้ทุกคนไปปฏิบัติได้ ต้องประกอบทั้งความรู้และความรู้สึกส่วนลึกในจิตใจ ซึ่งจะแสดงออกมาในลักษณะของพฤติกรรมหรือวิถีชีวิต (ชม ภูมิภาค, 2534)

ในการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยหรือวิถีชีวิตประชาธิปไตยต้องยึดหลักการใช้เหตุผล คือ มีความคิดกว้างไกล มีใจอดทน มีเหตุผลในการแก้ปัญหา ใช้หลักความสมัครใจ มีน้ำใจนักกีฬา ปฏิบัติตามกฎหมาย และการปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาคกัน ให้ความสำคัญกับทุกคนและมีความยุติธรรม (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534 ; 2536)

วิสุทธิ โนธิแทน (2534) ได้สรุปให้เห็นถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตยว่า ควรจะมีเหตุผล การเคารพซึ่งกันและกัน การตกลงในความคิดเห็นที่แตกต่างด้วยสันติวิธีและดำเนินชีวิตอย่างเสรี ภายใต้กฎหมาย สัมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว (2525) ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ควรสนใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และเป็นผู้มีวินัย

จรรยา สุภาพ (2534) กระทรวงศึกษาธิการ (2535) และมูลนิธิพัฒนาข้าราชการ (2535) ได้สรุปถึง การใช้ชีวิตมีลักษณะเป็นวิถีชีวิตประชาธิปไตย ในลักษณะเดียวกันคือ เคารพในสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของผู้อื่น มีเหตุผลให้ความเสมอภาคแก่ทุกคน มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มและชุมชน มีความคิดเป็นของตนเอง เสียสละ มีวินัย แก้ปัญหาโดยสันติวิธี ยอมรับเสียงข้างมากและเคารพเสียงข้างน้อย มองโลกในแง่ดี และมีใจกว้าง

อีเบนส์ไตน์ (Ebenstein, 1973) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตย ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับผู้ทรงคุณวุฒิที่กล่าวมา คือ

1. ยึดหลักประสบการณ์ที่สมเหตุสมผล (Rational Empiricism)

2. เน้นความสำคัญของปัจเจกชน (Emphasis on the Individual)
3. ยึดถือว่ารัฐเป็นเครื่องมือของประชาชน (Instrument Theory of the State)
4. หลักแห่งความสมัครใจ (Principle of Voluntarism)
5. แนวความคิดว่า มีกฎหมายอยู่เบื้องหลังกฎหมาย (The Law Behind The Law)
6. เน้นความสำคัญของวิธีการ (Emphasis on Means)
7. การอภิปรายและหาข้อตกลงเป็นวิธีการของสังคมประชาธิปไตย
8. มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกันเป็นพื้นฐาน (Basic Equality of all Human Beings)

ชยอนันต์ สมุทวิเช (2523) ได้กล่าวถึงประชาธิปไตยในฐานะเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง (Democracy as a way of life) ซึ่งสอดคล้องกับ จรูญ สุภาพ (2534) ที่กล่าวว่า วิถีชีวิตประชาธิปไตย ได้แก่ การมีใจกว้าง พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิจรรณญาณ อาศัยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันก่อนจะตัดสินใจ รู้จักประนีประนอมไม่ใช้กำลังตัดสินปัญหา มีขนบธรรมเนียม อดทนรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่ต่างไปจากตน เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ตลอดจนยอมรับความเสมอภาคระหว่างบุคคล เป็นต้น

นอกจากนี้ สาโรช บัวศรี (2535) และบรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตยใน 3 ประการคือ

1. การเคารพซึ่งกันและกัน (Respect for Individuals)
2. การแบ่งปัน การมีส่วนร่วมและการร่วมมือ (Sharing Participating and Co-Operation)
3. การมีความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญญา (Faith in the Method of Intelligence)

นอกจากนี้ยังได้มีผู้ศึกษาถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และบุคลิกภาพประชาธิปไตย เช่น ยุนดี กะจะวงษ์ (2530) ได้ศึกษาถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กในปี 2534 ไว้ว่า ต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือ ซื่อสัตย์ รักความยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีความจริงใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น เมตตาอารีต่อกัน มีความรับผิดชอบ อดทน รู้จักการวางแผน มีเหตุผล มีคุณธรรม กล้าคิดกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นพลเมืองที่ดี รู้จักใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการยังชีพ มีอาชีพสุจริตไม่เลื่องงาน

รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม รู้จักวิธีประสานประโยชน์ รู้จักปรับตัวทันต่อเหตุการณ์ มีความกระตือรือร้น เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีน้ำใจนักกีฬา ยอมรับความแตกต่าง มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นผู้นำผู้ตามที่ดี อดทนต่อความคิดเห็นที่ขัดแย้ง สร้างความคิดใหม่ และแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าอย่างสม่ำเสมอ

ฉันทนา ทัศนะเศรษฐี (2530) กล่าวถึงบุคลิกภาพประชาธิปไตย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย คือ มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดเห็นของผู้อื่น วัณเสียแต่ว่าถูกชักจูงให้คล้อยตามด้วยเหตุผลที่ควรเชื่อถือ ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ง่าย มีความรับผิดชอบผูกพันในสิ่งที่เขาได้ตัดสินใจกระทำลงไป ไม่มีอคติต่อผู้ที่มีความแตกต่าง เช่น เชื้อชาติ ศาสนา คำningถึงบุคคลอื่นในฐานะเท่าเทียมกัน มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอมีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่่าง ๆ

สุจิตรา จันโทภาส (2533) ได้ศึกษาทัศนคติของผู้เชี่ยวชาญทางการเมือง การปกครอง โดยกล่าวถึง บุคลิกภาพของคนไทยที่จะส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย ว่าควรมีลักษณะที่ตระหนักในสิทธิทางการเมืองที่มีอยู่และใช้สิทธินั้นด้วยความสำนึกตามหลักประชาธิปไตย รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ผู้อื่นอย่างมีเหตุผล ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง มีความรู้ ความสามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ และสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ดี รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีทักษะในการทำงานกลุ่มอย่างเป็นระบบและพยายามพัฒนากลุ่มของงานให้มีประสิทธิภาพ

จากลักษณะการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตยหรือวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่ได้มีการศึกษาแล้วนั้น พอสรุปได้ว่า การมีวิถีชีวิตประชาธิปไตยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมไทย นั่นคือควรมีเหตุผล มีความใจกว้าง พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิจาร์ณญาณ มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมีคุณธรรม อดกลั้น มีความสามัคคี รู้จักการทำงานร่วมกัน เคารพกติกาและระเบียบของสังคม เคารพในสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง

วิธีดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตยแก่ประชาชน

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่แปลกใหม่สำหรับประชาชนในหมู่บ้าน เนื่องจากยังไม่เคยมีการรณรงค์ในการเผยแพร่เช่นนี้มาก่อน ดังนั้นเนื้อหาประชาธิปไตย วิธีชีวิตประชาธิปไตย จึงถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจ และเกิดการยอมรับก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในชีวิตประจำวัน

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2534) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านได้ดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตย โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผนและจัดทำโครงการ
 2. การเตรียมบุคลากร เพื่อการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นครูประถมศึกษาทหาร หรือตำรวจ หรืออาสาสมัคร ผู้นำตามธรรมชาติที่นายอำเภอแต่งตั้ง และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านหรือผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 4 คน เรียกว่า ชุดปฏิบัติการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน
 3. การเผยแพร่ประชาธิปไตยในหมู่บ้าน โดยชุดปฏิบัติการ และมีภารกิจดังนี้
 - 3.1 หัวหน้าชุดปฏิบัติการซึ่งเป็นครูประถมศึกษา นำชุดปฏิบัติการเข้าพบและรายงานตัวต่อผู้นำหมู่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือ ขอความอนุเคราะห์ และขอคำปรึกษาในการปฏิบัติงาน
 - 3.2 ศึกษาข้อมูลหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ โดยการพูดคุย ซักถามกับผู้นำหมู่บ้าน สัมภาษณ์สภาพความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้าน
 - 3.3 สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านและกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านโดยการปรับทุกข์ผูกมิตร
 - 3.4 ชี้แจงให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยแก่ชาวบ้านในทุกโอกาส เช่น การเยี่ยมตามบ้าน การพบปะพูดคุย การชี้แจงในงานบุญ
 - 3.5 รายงานผลการปฏิบัติงาน
 4. การประเมินผล
- ลำลี ทองธวัช (2526) ได้รวบรวมรูปแบบการเผยแพร่นวัตกรรม โดยศึกษาจุดเด่นจุดด้อยของการเผยแพร่รูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งศึกษารายละเอียดของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

และทฤษฎีการเผยแพร่ แล้วนำจุดเด่นมาผสมผสานเป็นรูปแบบการเผยแพร่แบบผสม (Eclectic Process of Change Model) เพื่อใช้ในการเผยแพร่นวัตกรรมที่เหมาะสมกับประเทศไทย
ดังมีขั้นตอนในการเผยแพร่

1. ขั้นศึกษาปัญหาชุมชน โดยการสร้างสัมพันธภาพ เพื่อให้เป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคมและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน
2. ขั้นการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาและเลือกวิธีการแก้ปัญหา โดยร่วมมือกับสมาชิกของชุมชน
3. ขั้นทำให้นวัตกรรมเป็นที่ยอมรับของประชาชน เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมที่ถูกต้องและเป็นเชิงบวก กระตุ้นให้เกิดความเลื่อมใสและสนใจให้มากขึ้น การสาธิตให้ดูในสถานการณ์จริง การทดลอง การตัดสินใจยอมรับ และการนำนวัตกรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง นอกจากนี้ในการเผยแพร่นวัตกรรมให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ประชาชน ควรมีการใช้สื่อที่เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ เพื่อให้สิ่งที่ต้องการเผยแพร่เข้าถึงประชากรได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น วิธีการที่นิยมใช้มีแตกต่างกันไป เช่น เอกสารหรือข้อความเผยแพร่ ภาพยนตร์ การใช้การสาธิต การใช้วิธีเข้าถึงประชาชนเป็นรายบุคคล การใช้กลุ่มสัมมนา และการใช้การสัมมนาแบบปฏิบัติการ หรือการฝึกอบรม
4. ขั้นการสร้างกลุ่มบ้าน เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี มีความเกี่ยวข้องทางเครือญาติ จึงสามารถโน้มน้าวให้คนอื่น ๆ เห็นคล้อยตามมีมาก ในการสร้างกลุ่มบ้านเป็นการเปิดโอกาสให้ประชากรได้รวมกลุ่มกันพบปะพูดคุยกันถึงปัญหาและความต้องการของสังคมตนเอง การให้ประชากรได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและให้ผู้ดำเนินการเผยแพร่ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการสร้างและเผยแพร่วัตกรรม กิจกรรมที่ควรใช้คือ กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์รูปแบบชุมชนจำลอง (Community Model Game) กิจกรรมนิวทรัล (Neutralizing Exercise) กิจกรรมสโมสร (Club Game) และกิจกรรมร้องรำทำเพลง
5. ขั้นการย้ายการยอมรับนวัตกรรม และการใช้นวัตกรรมในชีวิตประจำวันอย่างสมบูรณ์ เช่น การใช้เครื่องเสริมแรง เป็นการชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่เกิดจากการใช้นวัตกรรมของประชากร การฝึกใช้จนชำนาญ การจัดอำนวยความสะดวกในการใช้นวัตกรรม การสนับสนุนให้ประชากรรับนวัตกรรมให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่

ในการเผยแพร่นวัตกรรม ได้มีผู้ศึกษาทั้งรูปแบบของการกระจายนวัตกรรม ระยะเวลาของการยอมรับนวัตกรรม และลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรม ดังเช่น นีฮอฟ (Neuhoff, 1966) ได้ศึกษารูปแบบการแพร่กระจายนวัตกรรมในหลายสังคม ได้พยายามทำการวิเคราะห์ สรุปหาปัจจัยที่คิดว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการแพร่กระจายนวัตกรรม ปัจจัยหนึ่งที่ค้นพบ คือ วิธีการแนะนำนวัตกรรม โดยตัวกลางการเผยแพร่กระจาย (Change agents) จะมีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งที่สามารถชี้ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการแพร่กระจายได้อย่างดีทีเดียว

นอกจากนี้ ดัชมานและ บอร์ดตา (Deutschmann and Borda, 1962) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรม (Innovativeness) พบว่าลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรมในสังคมหลาย ๆ แห่ง และต่างวัฒนธรรมกัน กลับมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรม จะมีการศึกษาสูง มีใจกว้างยอมรับการเปลี่ยนแปลง และมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ซึ่งสอดคล้องกับชูชาติ บุญชู (2525) ที่กล่าวว่า ลักษณะของครุวัตกรรม คือ ครูที่มีการศึกษาระดับปริญญาโท เป็นพวกที่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร เป็นผู้อ่านข่าวสารทางการศึกษาอยู่เสมอ และเข้าร่วมประชุมวิชาการอยู่บ่อย ๆ

กระบวนการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน จำเป็นจะต้องมีการวางแผนในการดำเนินงาน เพราะการดำเนินการใด ๆ หากมีการวางแผนที่ดีก็เท่ากับว่าสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง ดังที่ อุกัย บุญประเสริฐ (2532) ได้กล่าวว่า การวางแผนเป็นเครื่องมือสำคัญของการบริหารที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ซึ่งครอบคลุมทั้งการจัดทำแผน (Plan) การนำแผนไปปฏิบัติหรือบริหารแผน (Implementation) และการประเมินผล (Evaluation) รวมทั้ง สานานจิตร์ สุนทรทรัพย์ (2524) ได้กล่าวถึงขั้นตอนหรือกระบวนการวางแผนในทำนองเดียวกันว่ากระบวนการวางแผนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารหรือดำเนินกิจการใด ๆ มี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติตามแผนและขั้นประเมินผล

ดังนั้น ในการดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านจึงควรดำเนินการอย่างมีขั้นตอน มีการวางแผนในการเผยแพร่ เพื่อให้การดำเนินการเผยแพร่ประชาธิปไตย เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย การเผยแพร่ประชาธิปไตย จึงมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

ก. ขั้นเตรียมการเผยแพร่ประชาธิปไตย

1. ศึกษาเอกสาร ข้อมูลเบื้องต้น และทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาการปกครอง

ในระบอบประชาธิปไตย

2. ศึกษาข้อมูลหมู่บ้าน และปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ของหมู่บ้านกับผู้นำหมู่บ้าน และประชาชนในหมู่บ้าน

3. จัดทำกำหนดการเผยแพร่ โดยกำหนดเวลา สถานที่ และวิธีการเผยแพร่

ข. ขั้นตอนในการเผยแพร่ประชาธิปไตย.

1. สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านและกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

2. เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามกำหนดการ

3. ชักจูงให้ประชาชนยอมรับ

ค. ขั้นตอนประเมินผลการเผยแพร่ประชาธิปไตย ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การพูดคุย การสัมภาษณ์ และสังเกตพฤติกรรม

การนำความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยไปใช้

ประชาธิปไตยแบบไทยเป็นเทคโนโลยีทางสังคม (Social Technology) ที่นำมาในลักษณะการโยกย้ายแนวคิดและกลไกของระบอบประชาธิปไตยตะวันตก ในเชิงโยกย้ายสถาบัน (Institutional Transfer) ซึ่งมีการดัดแปลงแก้ไขแนวความคิดและกลไกให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย (ชาญวุฒิ วัชรพุกก์, 2526) จากการที่ครูประถมศึกษาเป็นผู้หนึ่ง ซึ่งรวมในชุดปฏิบัติการเผยแพร่ประชาธิปไตย และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชน เป็นที่เชื่อถือของประชาชนและต้องทำหน้าที่เผยแพร่ปลุกฝังประชาธิปไตยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเผยแพร่ประชาธิปไตยหากจะให้ได้ผลอย่างจริงจังแล้วจะต้องมีการปลุกฝังความรู้เรื่องประชาธิปไตยกันตั้งแต่เด็ก ๆ นั่นคือ ครูต้องปลุกฝังกันตั้งแต่ออยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาและต่อไปในอนาคต ต้นแบบของประชาธิปไตยน่าจะมาจากโรงเรียนประถมศึกษา เพราะครูประถมศึกษาเป็นผู้สอนในท้องถิ่น มีลูกศิษย์ทั้งที่เรียนอยู่ในปัจจุบันและที่จบไปแล้วมากมาย อีกทั้งยังจะต้องรับผิดชอบปลุกฝังลูกหลานของเหล่าบรรดาลูกศิษย์ที่จบไปแล้วอีกหลายช่วงอายุ การปลุกฝังประชาธิปไตยในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่นักเรียนจะสามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน (ถวัลย์ มาศจรัส, 2534)

ในการจัดการศึกษาได้มีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เข้าไปในหลักสูตร โดยเฉพาะหลักสูตรประถมศึกษา ซึ่งมีในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยมีความสอดคล้องกับสภาพความต้องการของสังคมไทย ด้านการเมืองและด้านวัฒนธรรมมากที่สุด โดยเฉพาะหน่วยที่ 11 เรื่องการเมืองการปกครอง มีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทย ด้านสังคมมากที่สุด (ปรีชา ศรีอนันต์, 2534)

ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการสอนในกลุ่มวิชานี้ควรจัดให้ผู้เรียน รู้จักปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ฝึกให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมือนกับสภาพชีวิตที่เป็นจริง สอนเพื่อแก้ไขและเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมให้ดีขึ้น จัดกิจกรรมการสอนให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียน ค้นคว้า หาความรู้ด้วยตนเอง เน้นการปฏิบัติจริงมากกว่าการท่องกฎเกณฑ์ และสอนในสิ่งที่ เป็นปัญหาจาก ใกล้ตัวนักเรียน ไปสู่สิ่งที่ไกลออกไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525) นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิ ได้เสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตไว้หลายท่าน ดังเช่น

สุมน อมรวิวัฒน์ (2525) ได้เสนอแนวทางในการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ช่วยให้นักเรียนสามารถเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ได้นั้น ต้อง ใช้กระบวนการฝึก 4 ขั้นตอน คือ

1. กระบวนการรวบรวมความรู้ ชำนาญ หลักการ และข้อเท็จจริง ได้แก่ การฝึกให้นักเรียนใช้ทักษะภาษา ทักษะคณิตศาสตร์ เป็นเครื่องมือในการหาความรู้
2. กระบวนการประเมินค่า ได้แก่ ฝึกให้นักเรียนรู้จัก วิเคราะห์วิจารณ์เปรียบเทียบ ข้อดีข้อเสีย ประเมินค่าข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมมาได้ และสามารถจัดประเภทได้ว่าข้อมูลใด ดี ถูกต้อง เหมาะสม และเป็นประโยชน์มากที่สุด
3. กระบวนการเลือกและตัดสินใจ ได้แก่ การฝึกให้รู้จักเลือกและตัดสินใจได้ถูกต้อง รวดเร็ว และมีเหตุผล
4. กระบวนการปฏิบัติ ได้แก่ การฝึกให้นักเรียนสามารถกระทำหรือปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ได้ ตามหลักการ กฎเกณฑ์ มีความพอดี และบังเกิดผล

นอกจากนี้ วาริ ธีระจิตร (2526) ได้เสนอแนวทางการสอนในกลุ่มสร้างเสริม

ประสบการณ์ชีวิตในลักษณะเดียวกันว่า ผู้เรียนจำเป็นต้องนำเครื่องมือที่ได้จากการเรียน ไปแสวงหาความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ต้องรู้จักวิธีเรียนและวิธีแก้ไขด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้สอนควรสอนและฝึกให้ผู้เรียนเกิดทักษะทางสังคม ทักษะการใช้คำศัพท์ที่สำคัญ ทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการตั้งคำถาม เป็นต้น

สุจิตรา จันโทภาส (2533) ได้ศึกษาทักษะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมือง การปกครอง ต่อประสบการณ์การเรียนด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับ พบว่าเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยที่ควรจัดให้นักเรียนในการศึกษาภาคบังคับคือ ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต สิ่งแวดล้อมและชุมชน รัฐธรรมนูญและหลักการ บทบาทและหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ ในสถาบันทางการเมือง สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบัน และอนาคต ลักษณะของนักการเมืองและพรรคการเมืองที่ดี ความรู้เกี่ยวกับตนเองและการพัฒนาตนเองประชาธิปไตย สิทธิและเสรีภาพในสังคมประชาธิปไตย การเลือกตั้งและการทุจริตทางการเมือง ลักษณะและการสร้างสังคมประชาธิปไตยที่ดี บุคลิกภาพประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การวิเคราะห์เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ชาติไทย ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยและการเมืองเปรียบเทียบ เป็นต้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจำเป็นต้องนำเนื้อหาที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยมาใช้จัดกิจกรรม และนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น มาใช้ในการฝึกนักเรียนให้มีคุณลักษณะประชาธิปไตยที่พึงประสงค์ ดังได้มีผู้พยายามศึกษา รูปแบบวิธีการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

วราภรณ์ ศานติธรรม (2533) ได้ศึกษาการใช้หนังสือพิมพ์ในการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของครูกรุงเทพมหานคร พบว่า ครูส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่การนำหนังสือพิมพ์มาใช้ประกอบการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก โดยให้เหตุผลว่าช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับ ภาวนา ภูมิศรีสะอาด (2533) ที่ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมสร้างเสริมวิธีการแสวงหาความรู้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในกรุงเทพมหานคร พบว่า กิจกรรมสร้างเสริมวิธีการแสวงหาความรู้ที่ครูจัดมาก คือ การเปิดโอกาสให้นักเรียนคิดและซักถามข้อสงสัย การให้นักเรียนหาข่าวที่สำคัญมาสนทนากัน นอกจากนี้ยังพบว่า วิธีการแสวงหาความรู้ที่นักเรียนเห็นว่า มีประโยชน์

มาก และสนใจมากคือ วิธีการใช้แหล่งข้อมูล วิธีการค้นคว้าด้วยตนเอง และวิธีการแก้ปัญหาหรือวิธีทางวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ สมใจ ลิขิตปรีชา (2536) ยังได้ทดลองเกี่ยวกับการสอนโดยการผสมผสานเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกับกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ พบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองที่เรียนโดยการสอนผสมผสาน เนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตกับเนื้อหาในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่เรียนโดยการสอนปกติ

ทองคุณ อินทรมาศน์ (2528) ได้ทำการวิจัยเรื่องการนำเสนอโปรแกรม สำหรับครูภาษาไทยในการปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยแก่นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า การเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังความเป็นนักประชาธิปไตย ครูภาษาไทย ควรให้นักเรียนได้ทำงานเป็นหมู่คณะ เพื่อฝึกความรับผิดชอบ การสร้างบรรยากาศประชาธิปไตย การให้นักเรียนรู้จักการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี การให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง การมอบหมายงานเป็นรายบุคคล การให้นักเรียนมีโอกาสดำเนินความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ การเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการวางระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ และให้นักเรียนฝึกพูดแบบต่าง ๆ โดยสอดแทรกเรื่องประชาธิปไตย และควรคำนึงถึงการสอนภาษาไทยแล้วแทรกเรื่องประชาธิปไตยให้เหมาะสม

ดังนั้น ในการนำความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยไปใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยงานเมืองการปกครอง ครูประถมศึกษาต้องศึกษาทำความเข้าใจความรู้ทางการเมือง ให้ทันสมัย และสามารถนำความรู้เหล่านั้นมาถ่ายทอดให้กับนักเรียน โดยใช้กิจกรรมที่เอื้อต่อการเกิดพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยแก่นักเรียน เช่น การมีส่วนร่วมในการเรียน การค้นคว้าด้วยตนเอง การได้ปฏิบัติจริง และการทดลอง เป็นต้น

บทบาทของครูประถมศึกษาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา

การจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนควรดำเนินการตามแนวทางที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดไว้ในคู่มือการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปสอดแทรกตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ โดยเน้น

การใช้กระบวนการกลุ่ม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531) และควรหลีกเลี่ยงวิธีการสอนแบบเผด็จการ ควรให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมวางแผน ค้นคว้า เสนอผลการเรียนรู้ และอภิปราย เป็นต้น (ชม ภูมิภาค, 2534)

สมพงษ์ จิตระดับ (2535) ได้เสนอแนวทางเพื่อนำไปเป็นแนวในการส่งเสริมประชาธิปไตย คือ การให้ทุกคนมีส่วนร่วม (Participation) ความมีระเบียบวินัย (Discipline) การยอมรับเสียงข้างมาก การมีทางเลือก (Alternatives) หลาย ๆ ทาง การตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม (Public Mind) มากกว่าส่วนตน

นอกจากนี้ หอม คลายานนท์ (2531) ยังได้กล่าวถึง การส่งเสริมคุณธรรมประชาธิปไตย ต้องจัดแฝงไว้ในทุกกิจกรรม ทั้งนอกชั้นเรียนและในชั้นเรียน การสอนทุกวิชาต้องเน้นพฤติกรรมประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัด

ดังนั้น การจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน จึงควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน โดยดำเนินการเป็นหมู่คณะหรือเป็นรายบุคคลตามความเหมาะสม ซึ่งครูเป็นบุคคลสำคัญที่มีหน้าที่คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ เพื่อให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยเกิดขึ้น

บทบาทของครูประถมศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตยในกระบวนการเรียนการสอน ดังได้มีผู้กล่าวถึงบทบาทของครู ดังนี้

จิรภา สุทรสิต (2534) ได้กล่าวว่า ครูควรมีบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียน คือ

1. ส่งเสริมให้นักเรียนซักถามและแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ
2. ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน
4. ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าจากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ
5. ส่งเสริมให้รู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม และ
6. จัดห้องเรียนให้เอื้อต่อกิจกรรมดังกล่าวข้างต้น โดยจัดห้องเป็นรูปแบบต่าง ๆ เพื่อ

ให้เหมาะในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

บรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูในการส่งเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียน ในลักษณะเดียวกันคือ ให้นักเรียนมีส่วนร่วม นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติให้นักเรียนมีโอกาสพูดมากกว่าครู และเกียรติวรรณ อมาตยกุล (2535) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ครูควรเคารพในตัวผู้เรียน คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล มีอารมณ์ดี ตั้งใจฟังนักเรียนพูด และแสดงความเห็นอกเห็นใจนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531) ได้เสนอแนะถึงบทบาทของครูในฐานะเป็นที่ปรึกษากลุ่มว่า ควรมีบทบาทเป็นผู้เลี้ยงคอยดูแลนักเรียนอย่างใกล้ชิด และเมื่อดำเนินการใช้กระบวนการกลุ่มครูควรมีบทบาท คือเปิดโอกาสให้สมาชิกแสดงความคิดเห็น กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม คอยแนะนำในกรณีที่เกิดสติปัญญาผิดพลาด แนะนำให้นักเรียนอภิปรายอยู่ในประเด็นยอมรับมติของนักเรียนและนำไปปฏิบัติ มีมนุษยสัมพันธ์กับนักเรียน และปฏิบัติงานร่วมกับนักเรียน ในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่ง

ทัศนา แชนมณี (2536) ได้เสนอบทบาทที่สำคัญของครูในการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ คือ

ก. บทบาทในการเตรียมการสอน

ข. บทบาทในการดำเนินกิจกรรมการสอน โดยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนมากที่สุด รับฟังและสนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีกำลังใจที่จะเรียนรู้ เปิดโอกาสและกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยทั่วถึง อำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่าง ๆ แสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ตามโอกาสที่เหมาะสม กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และควบคุมกระบวนการเรียนรู้ให้บรรลุเป้าหมาย

ค. บทบาทในการติดตามผลการสอน ซึ่งหมายถึง การประเมินทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ครูไม่ควรละเลยในการติดตามผลการเรียนรู้ของผู้เรียน คอยให้กำลังใจ ให้คำแนะนำแก่ผู้เรียนเพิ่มเติมตามสมควร

นอกจากนี้ยังมีวิธีการสอนที่เหมาะสมแก่การใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ คือการสอนโดยเกม (Game) บทบาทสมมติ (Role Play) กรณีตัวอย่าง (Case) สถานการณ์จำลอง (Simulation) ละคร (Acting or Dramatization) กลุ่มย่อย (Small Group) การใช้ห้องสมุด การทดลอง

การใช้บัตรงาน การศึกษานอกสถานที่ การจัดนิทรรศการ การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ และการใช้คำถามเพื่อฝึกให้นักเรียนคิดเป็น (ทัศนา แคมมณี, 2536; สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531) และ สุจิตรา จันโทภาส (2533) ได้ศึกษาทัศนะของผู้เชี่ยวชาญทางการเมือง การปกครอง ที่เกี่ยวข้องต่อการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้านประชาธิปไตยในการศึกษาภาคบังคับพบว่า บทบาทของครูในการส่งเสริมและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตยแก่นักเรียน คือ จัดหาและรวบรวมเอกสารต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนศึกษาค้นคว้า นำประเด็นต่าง ๆ ให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์โดยใช้เหตุผล การให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย และปลูกฝังให้นักเรียนแสวงหาความรู้และเชื่อในวิธีการหาเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์

บทบาทของครูประถมศึกษาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยนอกห้องเรียน

บทบาทของครูในการส่งเสริมประชาธิปไตย โดยเฉพาะการจัดตั้งคณะกรรมการนักเรียน ครูควรจะมีบทบาทดังนี้ คือ

1. เป็นผู้ให้คำแนะนำ ปรึกษานักเรียนในการดำเนินการคณะกรรมการนักเรียน
2. ในการเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียน ครูต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสได้เลือก
3. ควรให้คณะกรรมการนักเรียนมีการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ

(สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2531)

ทัศนา แคมมณี (2536) ได้แนะนำกิจกรรมพิเศษที่ครูสามารถนำมาส่งเสริม

ประชาธิปไตยคือ การจัดเล่นเกมต่าง ๆ การมอบหมายให้รับผิดชอบงานโรงเรียน การจัดสภานักเรียน การจัดกลุ่มอภิปราย การจัดกิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมลูกเสือ การจัดค่ายพักแรม กิจกรรมชุมนุม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังได้มีผู้ศึกษาถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา เช่น ยี่ง ทัศนแก้ว (2533) ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบุรี พบว่า กิจกรรมที่โรงเรียนจัดมากที่สุดคือ กิจกรรมอาหารกลางวัน รองลงมาคือ คณะกรรมการนักเรียน และการใช้กระบวนการกลุ่มในการเรียนการสอนกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ และ ศรีอุทัย กบทุชาติ (2529) ยังพบว่า กิจกรรมที่สภานักเรียนรับผิดชอบดำเนินการคือ การรักษาความสะอาดพัฒนาบริเวณโรงเรียน การจัดกิจกรรม

หน้าเสาธงตอนเช้า ซึ่งจากการประเมินผลพบว่า ทำให้นักเรียนส่วนใหญ่ของโรงเรียน มีความรับผิดชอบมีความสามัคคี และรู้จักการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการวางแผนดำเนินการ และเตรียมบุคลากรที่ดี ดังที่ ชุ่ม อ่ำรุ่ง (2533) พบว่า การดำเนินงานของโรงเรียน ต้นแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย มีการร่วมกันวางแผน และเตรียมบุคลากรโดยพาไปศึกษาดูงาน นอกจากนี้ยังได้ประชุมชี้แจงแนวทางการดำเนินงานอีกด้วย

บทบาทของครูประถมศึกษาในการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย นอกจากครูจะมีบทบาทในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียนและนอกห้องเรียนแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ครูต้องมีบทบาทในการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน นั่นคือ ครูในโรงเรียนประถมศึกษาจะต้องเป็นผู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตยในสายเลือด (ถวัลย์ มาศจรัส, 2534) มีเหตุผล ใจกว้าง ใฝ่หาความรู้ และปฏิบัติกับนักเรียนโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง (ครูทอง ชนบท, 2534)

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528) ได้กำหนดบุคลิกภาพของครูที่เป็นแบบอย่างแก่นักเรียน ในทำนองเดียวกันว่า ครูควรมีความยุติธรรม ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นกันเองกับนักเรียน ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล รับฟังความคิดเห็นของนักเรียน มีความมั่นคงทางอารมณ์ อดทนและรักเด็กอย่างจริงใจ ทศนา เขมมณี (2536) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ครูต้องมีคุณลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย คือ เคารพในบุคคลอื่น มีใจกว้าง รู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อส่วนรวม มีขันติธรรม มีเหตุผล และรู้จักการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

นอกจากนี้ รัชณี พลารักษ์ (2532) ยังให้ข้อเสนอแนะว่า ครูควรมีความรู้ มีความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิถีชีวิตที่ถูกต้อง และครูควรเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาธิปไตย และควรจะเป็นผู้ที่พัฒนาตนเองอยู่เสมอ โดยการเข้าร่วมประชุม สัมมนา การฟังอภิปราย ปาฐกถา การฝึกอบรม และการรับฟังข่าวสารทางการศึกษาจากสื่อต่าง ๆ (ถวัลย์ มาศจรัส, 2528)

ดังนั้น จากการรวบรวมคุณลักษณะและบุคลิกภาพประชาธิปไตยดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า บทบาทในการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนของครูประถมศึกษาควรมีดังนี้คือ การให้เกียรติและยกย่องผู้อื่นเมื่อผู้อื่นกระทำความดี ตั้งใจปฏิบัติงาน มีเหตุผล เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

มีระเบียบวินัย และมีความยุติธรรม

บทบาทของครูประถมศึกษาในการเผยแพร่ประชาธิปไตยนอกโรงเรียนประถมศึกษา

ครูประถมศึกษา นอกจากจะมีบทบาทในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยในห้องเรียนและนอกห้องเรียนแล้ว ควรจะเป็นผู้มีบทบาทในการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนอีกด้วย เนื่องจากครูประถมศึกษาเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติหน้าที่และมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด บทบาทที่ครูควรปฏิบัติในการพัฒนาประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน ได้แก่ การเป็นผู้นำท้องถิ่นในการแนะนำให้ประชาชนเข้าใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การสอดแทรกและเสริมสร้างให้นักเรียนรู้จักการปกครองระบอบประชาธิปไตย การสอนกลไกในการทำงานและระเบียบบริหารราชการให้แก่นักเรียนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมแก่เยาวชนและประชาชนในท้องถิ่น ในเรื่องการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2528) รวมทั้งการเป็นพี่ปรึกษาสภาตำบลและการช่วยประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยงานราชการ (ทิพพร วรรณประภา, 2525) การส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามวิถีทางประชาธิปไตยแก่ชุมชน การประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และการชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามในโอกาสที่เหมาะสม (คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, 2518)

นอกจากนี้ สำลี ทองธิว (2526) ได้กล่าวถึงบทบาทของตัวกลางในการเผยแพร่นวัตกรรม โดยดัดแปลงจากผลงานของ ลิปิตและคณะ (Lippitt and others) และ โรเจอร์สกับสเวนนิ่ง (Rogers and Svenning) ดังนี้

1. บทบาทในการสร้างความต้องการการเปลี่ยนแปลง โดยกระตุ้นให้เห็นถึงปัญหาที่เด่นชัด
2. บทบาทในการสร้างความไว้วางใจให้กับตนเองในหมู่ประชาชน นั่นคือการสร้างความสัมพันธ์ให้กับประชาชนยอมรับ
3. บทบาทในการช่วยวิเคราะห์ปัญหา
4. บทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

5. บทบาทในการทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น หรือการรับนวัตกรรมเข้ามาในสังคมอย่างแท้จริง

6. บทบาทในการสร้างประชาชนให้สามารถกระทำพฤติกรรมนั้นต่อไป โดยปราศจากตัวกลางการเผยแพร่

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นหัวหน้าชุดปฏิบัติการต้องนำชุดปฏิบัติการเข้าพบและรายงานตัวต่อผู้นำหมู่บ้าน ศึกษาข้อมูลหมู่บ้าน สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน และชี้แจงให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยแก่ประชาชนในทุกโอกาส เช่น การเยี่ยมตามบ้าน การพบปะพูดคุย การชี้แจงในงานบุญ เป็นต้น (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534)

ดังนั้น จากบทบาทของครูประถมศึกษาในการพัฒนาประชาธิปไตยแก่ชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า บทบาทที่ครูควรปฏิบัติในการเผยแพร่หรือพัฒนาประชาธิปไตยแก่ประชาชน ประกอบด้วย การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน การให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการส่งเสริมให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย

บทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านและกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน

การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านนั้นจำเป็นต้องมีความเข้าใจในหลักของมนุษยสัมพันธ์ เพื่อให้ประชาชนยอมรับในตัวผู้ดำเนินการเผยแพร่ เมื่อประชาชนยอมรับว่าผู้เผยแพร่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น ๆ แล้วการจะดำเนินกิจการใด ๆ ก็ย่อมจะเกิดความสำเร็จ ดังเช่น การสนทนาด้วยความเป็นกันเอง การไต่ถามทุกข์สุข เป็นต้น (หลุยส์ จัปาเทศ, 2533)

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้าน สิ่งแรกที่ชุดปฏิบัติการควรปฏิบัติ คือ การสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน ให้ประชาชนยอมรับ โดยการเข้ารายงานตัวต่อผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือ ขอคำแนะนำในการปฏิบัติงาน การพูดคุยกับผู้นำและประชาชนในหมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูล การปรับทุกข์ผูกมิตร สนใจสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และหาทางช่วยเหลือ การเข้าคลุกคลีกับกลุ่มต่าง ๆ เช่น ร่วมพัฒนาและร่วมกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อสร้างศรัทธาและความเชื่อถือ (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534)

บทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

เมื่อมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านเกิดความศรัทธาเชื่อถือ และยอมรับผู้ดำเนินการเผยแพร่แล้ว หลังจากนั้นควรจะดำเนินการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประชาธิปไตยให้เกิดแก่ประชาชน เช่น การชี้แจงความรู้ความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยแก่ชาวบ้านในทุกโอกาส อาทิ การเยี่ยมตามบ้าน การพบปะพูดคุย การชี้แจงในงานบุญ การส่งเสริมความรู้ในลักษณะพูดปากต่อปาก การจัดรายการเสียงตามสาย การรณรงค์หาโปสเตอร์การจัดนิทรรศการ การฉายวีดิทัศน์ การฉายภาพยนตร์ เป็นต้น (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534) ซึ่งสอดคล้องกับ สมพงษ์ จิตระดับ (2528) ที่ได้เสนอแนวทางการฝึกอบรมและเผยแพร่วัฒนธรรมในชั้นการทำให้วัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับว่า ควรให้ความรู้ในรูปแบบการฝึกอบรม การใช้เอกสาร การเผยแพร่ ภาพยนตร์ การสาธิต การทดลอง การสัมมนา การลงมือปฏิบัติจริง ทักษะศึกษา และเทคโนโลยี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในด้านการเมืองของครู ดังเช่น มารศรี รัตนกันทา (2524) ที่พบว่า ครูสังคมศึกษามีความเห็นที่ตนเองมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอยู่ในระดับมาก ศิริพร เนติบัณฑิต (2527) พบว่า ครูประถมศึกษาที่มีความคิดเห็นว่ามีบทบาทในด้านการพัฒนาการเมืองการปกครอง เช่น การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับความรู้ในระบอบต่าง ๆ การแนะนำให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับการเลือกตั้ง การติดต่อกับหน่วยบริการของรัฐบาลช่วยฝึกอบรมเยาวชนให้รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม การสอดส่องเป็นหูเป็นตาให้กับรัฐบาล และการอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เป็นต้น และ ศิริณา กระสาททอง (2529) ได้ค้นพบในลักษณะเดียวกันว่า ครูในโรงเรียนประถมศึกษาที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนด้านการเมืองการปกครองอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีกิจกรรมที่ครูประถมศึกษาปฏิบัติมากที่สุดคือการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแก่นักเรียนและประชาชน

ดังนั้น บทบาทของครูประถมศึกษาในการให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ การจัดกิจกรรมให้ความรู้โดยใช้สื่อต่าง ๆ เช่น เอกสารเผยแพร่ การฉายภาพยนตร์/เทปโทรทัศน์ การสาธิต การอบรมสัมมนา การออกพบปะพูดคุยตามบ้าน การชี้แจงตามงานบุญต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ การจัดรายการตามหอกระจายข่าว

ในหมู่บ้าน รวมทั้งการอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน เช่น ประสานงานกับหน่วยงานราชการ การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการทำมาหากิน เป็นต้น

บทบาทในการส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยแก่ประชาชน

ดังที่ทราบกันเป็นอย่างดีแล้วว่า ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยจะประสบผลสำเร็จนั้น ประชาชนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยและสามารถนำหลักการเหล่านั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันจนเกิดเป็นพฤติกรรมที่เรียกว่าวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังนั้นในการเผยแพร่ประชาธิปไตยระดับหมู่บ้านครูประถมศึกษานอกจากจะให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยที่ถูกต้องแล้ว ยังต้องหาวิธีการ สนับสนุน ส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสแสดงพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยในโอกาสต่าง ๆ เช่น ในการประชุม ควรมีการอภิปรายแสดงความคิดเห็น การยอมรับฟังเสียงข้างมาก การใช้เหตุผลในการตัดสินใจ การร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น (กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง, 2534)

นอกจากนี้แล้ว ครูประถมศึกษาควรส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย โดยคำนึงถึงลักษณะพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตย ดังเช่น การอยู่อย่างมีเหตุผล การรู้ทันข่าวสารและเหตุการณ์ การเคารพและให้เกียรติผู้อื่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การกล้าคิดกล้าแสดงออกในทางที่ถูกต้อง การมีความรับผิดชอบ การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การมีวินัย และเคารพกฎหมาย การรักษาหรือ ถ้อยที่ถ้อยอาศัย การแก้ปัญหาโดยสันติวิธีและการยอมรับเสียงข้างมากโดยยังเคารพเสียงข้างน้อย เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

ดังนั้น การส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยแก่ประชาชน จึงเป็นการจัดกิจกรรมให้ประชาชนได้มีโอกาสปฏิบัติตามแนววิถีชีวิตประชาธิปไตย ซึ่งครูประถมศึกษาควรมีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุน และมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ได้แก่ การให้ประชาชนได้มีโอกาสรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การให้ประชาชนได้มีโอกาสตัดสินใจร่วมกัน การให้ประชาชนได้เคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น การให้ประชาชนมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย การให้ประชาชนได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม และการให้ประชาชนได้แก้ปัญหาโดยใช้วิธีการประนีประนอม

การพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษาและนอกโรงเรียนประถมศึกษา

การพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งการพัฒนาเยาวชนที่อยู่ในระบบโรงเรียนและการพัฒนาประชาชนในสังคม ในปัจจุบันได้มีผู้พยายามศึกษาถึงรูปแบบการส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อการจัดกิจกรรมการส่งเสริมประชาธิปไตยให้ประสบผลสำเร็จ ตลอดจนศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจศึกษาวิธีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนในรูปแบบต่างๆ

การพัฒนาวิถีชีวิตประชาธิปไตยของประชาชนจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็ก นั่นคือ ตั้งแต่การอบรมเลี้ยงดูที่บ้าน การส่งเสริมในสถานศึกษา จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ออกไปสู่สังคม การอบรมเลี้ยงดูนับว่ามีส่วนสำคัญในการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยของเด็กอย่างยิ่ง รัตนา ฉากฉลัก (2530) ได้พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีมีโนทัศน์ทางจริยธรรมด้านความไม่เห็นแก่ตัวสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบคุ้มครองมากเกินไป นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนที่ผู้ปกครองมีการศึกษาสูงกว่ามัธยมต้น มีมีโนทัศน์ทางจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยและตรงต่อเวลา ด้านความไม่เห็นแก่ตัว สูงกว่านักเรียนที่ผู้ปกครองมีการศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ นววรรณ มายะการ (2528) ที่พบว่า ระดับการศึกษาของครูมีผลต่อการปลูกฝังค่านิยมอันพึงประสงค์ คือ ครูที่มีวุฒิปริญญาตรีหรือสูงกว่ามีการปลูกฝังค่านิยมอันพึงประสงค์มากกว่าครูที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี

ในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนประถมศึกษา ปัจจัยที่มีผลที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียนมากที่สุด คือ ปัจจัยภายใน อันประกอบด้วย การมีความรับผิดชอบ การบริหารงานแบบประชาธิปไตย การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์ของผู้บริหาร การมีความรับผิดชอบของครู การจัดกิจกรรมคณะกรรมการนักเรียน การเปิดโอกาสให้นักเรียนสร้างข้อตกลงและควบคุมกันเอง และการที่นักเรียนต้องมีความศรัทธาในตัวครู สนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสนใจ การมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของตนเอง (เกษม ศิริชนะ, 2535) นอกจากนี้ปัจจัยดังกล่าวแล้ว การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังเช่น

รัชนี้ วัฒนกิจ (2534) ได้ศึกษาการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียน โดยการสอนแบบมโนธรรมสำนัก พบว่า นักเรียนสามารถพัฒนาถึงเกณฑ์ร้อยละ 80 และมีมีโนทัศน์ทางจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านการสร้างวินัยในตนเอง ด้านความอดทนอดกลั้น ด้านความกตัญญูกตเวที ด้านความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว ด้านความไม่เห็นแก่ตัว และด้านความเมตตากรุณา สูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 80 และ ปิยะรัตน์ ศรีสมบัติ (2533) ได้ทดลองใช้ชุดแนะแนวในการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยของนักเรียนที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตยต่ำ หลังการทดลอง พบว่า นักเรียนมีพฤติกรรมประชาธิปไตยสูงกว่าการทดลอง นอกจากนี้การจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน ยังมีผลทำให้นักเรียนมีความคิดสร้างสรรค์อยู่ในระดับดีด้วย ปรีชา ภาวโน (2526) พบว่า นักเรียนในโรงเรียนโครงการส่งเสริมประชาธิปไตย และนักเรียนในโรงเรียนโครงการอาร์ ไอ ที (RIT) มีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่านักเรียนในโรงเรียนแบบธรรมดา

สำหรับปัญหาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนนั้น ประการัตน์ สายวงศ์ (2532) พบว่า ครูสังคมศึกษามีปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยน้อย แต่เห็นว่าการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการวัดผลประเมินผลมีปัญหามาก นอกจากนี้ วิไลรัตน์ ยิ้มฉ่าง (2527) ได้พบปัญหาในการเสนอรูปแบบการจัดสถานักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทขนาดเล็กว่าจะประสบปัญหาในเรื่องการขาดบุคลากรที่เข้าใจเรื่องสถานักเรียน ไม่เห็นประโยชน์จากการจัดสถานักเรียน ขาดงบประมาณ สถานที่คับแคบ และอำนาจสั่งการอยู่ที่ผู้บริหารเพียงผู้เดียว ทำให้ผู้ที่ได้รับมอบหมายไม่สามารถสั่งการได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ ให้การนิเทศ ติดตามผลและให้ข้อเสนอแนะในเรื่องนี้แก่ครูน้อยเกินไป โรงเรียนขาดสื่อการสอนเกี่ยวกับการเสริมสร้างและพัฒนาบุคลิกภาพประชาธิปไตย ดังนั้น ผู้บริหารควรให้การสนับสนุน ให้กำลังใจครู และหน่วยงานต้นสังกัดควรจัดทำเอกสาร คู่มือการอบรมครูให้เข้าใจถึงวิธีการจัดกิจกรรมพัฒนาประชาธิปไตยแก่นักเรียน (ฉวีวรรณ กฤษสินชัย, 2529) ซึ่งสอดคล้องกับ วิไลรัตน์ ยิ้มฉ่าง (2527) ที่ได้เสนอแนวทางการแก้ไขโดยการจัดอบรมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมประชาธิปไตยโดยใช้ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง หรือจัดนิทรรศการเกี่ยวกับกิจกรรมสถานักเรียน ตลอดจนชี้แจงให้ครูทราบถึงประโยชน์ในการส่งเสริมกิจกรรมสถานักเรียน รวมทั้งนำคณะครูและนักเรียนไป

ศึกษาดูงาน

นอกจากการส่งเสริมประชาธิปไตยแก่นักเรียนแล้ว การส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ โดยอาจมีการใช้สื่อประเภทต่างๆ ในการส่งเสริมหรือเผยแพร่ ดังเช่น สุจิตรา สุกนธทรัพย์ (2524) พบว่า ในการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนจำเป็นต้องใช้สื่อและวิธีการที่เหมาะสม เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ สไลด์ การจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ และการจัดอบรม การจัดนิทรรศการ เป็นต้น นอกจากนี้ ในการส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนควรมีวิธีการหลาย ๆ วิธีตามความเหมาะสมกับสภาพชุมชนของแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นการส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชน ดังที่ สุกัญญา เฝิงคำ (2536) พบว่า ผู้เชี่ยวชาญ ครู และนักศึกษาผู้ใหญ่ เห็นด้วยกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยด้านการส่งเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชนอยู่ในระดับมาก และ นิลุบล จลวยศรี (2536) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝังจิตสำนึกทางประชาธิปไตยแก่ประชาชนระดับหมู่บ้าน โดยใช้วิธีการสอนแบบ "คิดเป็น" ผสมผสานกับวิธีการสอนของ เปาโล แฟร์ พบว่าประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย มีเจตคติ และมีพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยเพิ่มขึ้น ในขณะที่ สกนธ์ จันทริกซ์ (2529) ได้ข้อค้นพบที่แตกต่างออกไปคือ การเรียนรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของเยาวชนจะประสบผลสำเร็จในด้านการเรียนรู้ (Cognitive Orientation) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จในด้านการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Affective Orientation) นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมประชาธิปไตย จะต้องดำเนินการปลูกฝังตั้งแต่ยังเด็กโดยต้องอาศัยเวลาระยะหนึ่ง

บทสรุป

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นรูปแบบที่ยึดหลักเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองของประเทศ โดยให้ประชาชนเลือกตัวแทนไปทำหน้าที่บริหารประเทศตามความต้องการของตนเอง ในขณะเดียวกันประชาชนก็สามารถแสดงออกถึงการสนับสนุนหรือต่อต้านรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง โดยการชุมนุมแสดงประชามติ การแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ หากเห็นว่ารัฐบาลหรือผู้แทนไม่

สามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในประเทศ ซึ่งการแสดงออกดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประเทศนั้น ๆ มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือไม่ ทั้งนี้ เพราะว่าการแสดงออกต่าง ๆ ของประชาชนจะมาจากความรู้สึกนึกคิด หากประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยและมีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่เป็นพฤติกรรมประชาธิปไตยแล้ว การแสดงออกทางการเมืองก็ย่อมจะเป็นไปในแนวทางที่เป็นประชาธิปไตย

ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากกว่า 60 ปี แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมามักประสบปัญหาในการพัฒนาประเทศไทยสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่เสมอ ทั้งจากการยึดอำนาจ และจากการที่ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง จึงทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยดำเนินไปอย่างล่าช้า ทั้งที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเจริญไปมากแล้ว ดังนั้น การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจรวมทั้งการส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตยแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะประชาชนในชนบทจึงเป็นสิ่งจำเป็น และผู้ที่เหมาะสมในการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยแก่ประชาชน จึงควรเป็นครูประถมศึกษา เนื่องจากเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับประชาชน และเป็นพี่เลี้ยงที่เคารพเชื่อถือของประชาชน

ในการเผยแพร่ประชาธิปไตยแก่ประชาชนให้ประสบผลสำเร็จนั้น ควรจะเริ่มปลูกฝังตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยเฉพาะประชาชนในวัยประถมศึกษา ซึ่งเป็นวัยที่ควรจะปลูกฝังมากที่สุด เนื่องจากเป็นวัยที่บริสุทธิ์ ไร้รู้อะไรได้ง่าย ดังนั้นครูประถมศึกษาจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตยทั้งในการจัดกระบวนการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมส่งเสริมประชาธิปไตยในรูปแบบอื่น รวมทั้งการมีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยเป็นอย่างดี เพื่อให้นักเรียนมีโอกาสเลือกปฏิบัติตามพฤติกรรมที่ถูกต้อง ในขณะเดียวกัน ครูประถมศึกษาควรส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนไปพร้อม ๆ กัน โดยมีรูปแบบหรือกิจกรรมต่าง ๆ กันไป เช่น การสร้างความสัมพันธ์ การพบปะพูดคุย การใช้สื่อต่าง ๆ การปรับทุกข์ผู้ภูมิตร การเป็นที่ปรึกษาในหมู่บ้าน รวมทั้งการประพฤติตนตามแนวทางที่ดีในชุมชนอีกด้วย

ในอนาคตแหล่งความรู้และต้นแบบประชาธิปไตย จึงควรจะเป็นโรงเรียนประถมศึกษา เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษามีกระบวนการถ่ายทอดความรู้และพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เป็น

ระบบที่สุด มีการปลูกฝังพฤติกรรมประชาธิปไตยทั้งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรแก่เยาวชน ซึ่งจะออกไปสู่สังคมในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า อีกทั้งครูประถมศึกษาเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตยและเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ในหลาย ๆ ด้าน จึงสามารถเป็นแหล่งความรู้และต้นแบบของประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี